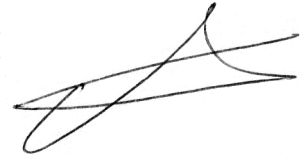


**ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ  
МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

**ПОДОЙНІЦІН ВАЛЕРІЙ МИХАЙЛОВИЧ**



УДК 342.951:351.82

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ  
СТАНДАРТИЗАЦІЇ У СФЕРІ ОБОРОНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;  
фінансове право; інформаційне право

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

**Київ – 2019**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному науково-дослідному інституті Міністерства внутрішніх справ України.

**Науковий керівник:** кандидат юридичних наук  
**СМЕРНИЦЬКИЙ Дем'ян Вікторович**,  
Державний науково-дослідний інститут  
Міністерства внутрішніх справ України,  
заступник директора інституту.

**Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор,  
залужений юрист України  
**БІЛОУС Віктор Тарасович**,  
Університет державної фіскальної  
служби України,  
професор кафедри фінансового права;

кандидат юридичних наук  
**МОЙСЕЙ Любомир Олексійович**,  
Міністерство оборони України,  
начальник Західної територіальної групи з  
питань запобігання та виявлення корупції.

Захист відбудеться «04» липня 2019 року о 9<sup>00</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.732.01 Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України за адресою: 01011, м. Київ, пров. Євгена Гуцала, 4а.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України за адресою: 01011, м. Київ, пров. Євгена Гуцала, 4а.

Автореферат розіслано «04» червня 2019 року.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради



Т. А. Плугатар

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Основний Закон України визнає, що захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Зазначене вище безпосередньо стосується й адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони країни, яке можна вважати одним із найважливіших інструментів підвищення національної безпеки й обороноздатності країни.

Особливого значення набуває адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони у зв'язку з посиленням прагнень України до набуття членства в Північноатлантичному Альянсі, досягнення оперативної сумісності Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України зі Збройними Силами країн-членів НАТО та Європейської оборонної організації, підвищення ефективності системи управління, досягнення оптимального ступеня впорядкованості діяльності органів управління та оптимізації використання ресурсів в оперативній, адміністративній та матеріальній сферах оборонної стандартизації.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження став доробок провідних вчених з адміністративного права: В. Б. Авер'янова, А. Б. Агапова, С. С. Алексеєва, Д. М. Бахрахти, В. М. Бевзенка, В. Т. Білоуса, Ю. П. Битяка, В. Ю. Волкова, В. М. Гаращука, І. П. Голосніченка, Н. М. Зільник, Д. І. Йосифовича, Р. А. Калюжного, Л. В. Ковалюка, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. Є. Користіна, Т. М. Кравцової, В. О. Криволапчука, О. В. Кузьменко, І. О. Личенко, Д. М. Лук'янця, С. М. Орехова, О. І. Остапенка, К. Б. Починок, Т. О. Проценка, О. П. Рябченко, Д. В. Смерницького, С. Г. Стеценка, Ю. С. Шемшученка, О. О. Яфонкіна та інших. Науково-теоретичним підґрунтям для виконання дисертаційного дослідження також слугували наукові праці українських та іноземних науковців у галузі цивільної стандартизації та стандартизації у сфері оборони: Ю. М. Бохонка, В. В. Бойцова, А. Вілка (Andrzej Wilk), Т. Б. Гордієнко, Г. М. Гоппера (Grace Murray Hopper), В. З. Дитюка, С. С. Єсімова, В. Ю. Камінського, Б. В. Короткова, В. В. Малюгіна, Л. О. Мойсея, Ф. Пактіана (Faiz Paktian), М. Б. Плущевського, В. П. Тетері, В. В. Уткіна, В. В. Хижняка, Я. М. Юзьківа та інших.

Втім, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених правовим питанням у галузі стандартизації, на сьогодні проблемам адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони присвячено недостатньо уваги. У наявних наукових працях зазначене питання розглянуто фрагментарно. Саме тому вкрай важливим є комплексне вирішення проблематики адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони та розроблення конструктивних пропозицій стосовно вдосконалення відповідної нормативно-правової бази.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертацію виконано відповідно до указів Президента України від 26 травня 2015 року № 287

«Про рішення Ради національної безпеки і оборони України», від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»; від 6 червня 2016 року № 240 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України, від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»; від 12 січня 2015 року № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020»; від 1 травня 2014 року № 447/2014 «Про заходи щодо підвищення обороноздатності держави»; від 20 грудня 2014 року «Про ресурсне забезпечення сектору безпеки і оборони України у 2015 році»; а також відповідно до рішень Ради Національної безпеки і оборони України: від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» та від 20 травня 2016 року «Про заходи з розвитку оборонно-промислового комплексу України»; постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 року № 442.

Обраний напрям дисертації є складовою частиною науково-дослідної роботи «Розроблення групи національних стандартів на засоби активної оборони» (державний реєстраційний номер 0114U000743), передбаченої Планом науково-дослідних та дослідно-конструкторських (експериментальних) робіт Державного науково-дослідного інституту МВС України.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України 25 червня 2014 року, протокол № 3.

**Мета і завдання дослідження.** *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу наявних наукових підходів, національного та міжнародного законодавства і практики його застосування визначити сутність, зміст, особливості та перспективи адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони України, а також сформулювати шляхи підвищення його ефективності.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі *завдання*:

- вивчити сутність та ознаки системи стандартизації у сфері оборони як предмета адміністративно-правового забезпечення;
- визначити поняття адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони;
- на основі історичного аналізу визначити історико-правові аспекти розвитку адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони;
- розкрити механізм правового забезпечення стандартизації у сфері оборони через поняття та елементи адміністративно-правового механізму стандартизації у сфері оборони;
- надати характеристику адміністративно-правовому статусу й розробити модель класифікації суб'єктів адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони;
- обґрунтувати й визначити процес удосконалення адміністративно-правової відповідальності за порушення застосування стандартизації у сфері оборони;

– здійснити аналіз зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони та його імплементації в вітчизняне законодавство;

– розробити шляхи підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони.

*Об'єктом дослідження* є суспільні відносини, що виникають під час забезпечення стандартизації у сфері оборони України.

*Предметом дослідження* є адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони України.

**Методи дослідження.** Методологічну основу дисертації становлять сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких зумовлюється системним підходом, що дало змогу дослідити проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. Під час розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі спеціальні методи дослідження, як: гносеологічний (філософський), порівняльно-правовий, аналітичний, структурно-функціональний, статистичний, загальнонауковий, індуктивний, діалектичний. *Гносеологічний* метод дослідження (підрозділи 1.1, 1.2 та 2.1) дозволив визначити поняття, ознаки та види системи стандартизації у сфері оборони як предмета адміністративно-правового забезпечення, а також поняття та елементи адміністративно-правового механізму стандартизації у сфері оборони. *Порівняльно-правовий* метод (підрозділи 3.1 та 3.2) покладено в основу аналізу законодавства в досліджуваній сфері в Україні, а також компаративного аналізу відповідних норм вітчизняного та міжнародного права. *Аналітичний* метод (підрозділ 3.2) надав можливість встановити шляхи підвищення ефективності адміністративного законодавства, що регламентує стандартизацію у сфері оборони. Застосування *діалектичного* та *історичного* методів сприяло дослідженню історіографії питання щодо адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони, з урахуванням еволюції та діалектичного пізнання їх розвитку (підрозділ 1.3). *Структурно-функціональний аналіз* (підрозділи 2.3 та 3.2) дозволив визначити відповідність нормативно-правових актів із адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони реальним суспільним відносинам у цій сфері. Метод *статистичного аналізу* (підрозділи 2.3 та 3.2) було використано під час роботи з офіційно-статистичними матеріалами та судовою практикою застосування адміністративної відповідальності за порушення при застосуванні стандартизації у сфері оборони. Використання *індуктивного* методу (підрозділи 2.3 та 3.2) дозволило підтвердити висновок про необхідність вдосконалення деяких положень адміністративного законодавства зі стандартизації у сфері оборони, зокрема, Закону України «Про стандартизацію»; постанови Кабінету Міністрів України «Про організацію робіт із стандартизації озброєння та військової техніки в Україні», а також відновлення дії при настанні особливого періоду Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за порушення законодавства у

сфері підтвердження відповідності, виготовлення, виробництва, реалізації, придбання продукції, робіт та послуг у військовій сфері» тощо, що сприятиме підвищенню ефективності адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони.

*Нормативною базою дослідження* є Конституція України, Закони України, підзаконні правові акти, нормативні документи, які визначають особливості стандартизації у сфері оборони.

*Емпіричну базу дослідження* становлять статистичні матеріали, які характеризують стан стандартизації у сфері оборони у світі, узагальнення практичної діяльності органів системи МВС України, які уповноважені здійснювати функції технічного регулювання, політико-правова публіцистика, довідкові видання, наукові видання, результати аналізу державних програм.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці адміністративного права комплексних досліджень проблем адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони України. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень і висновків, зокрема:

*вперше:*

- встановлено, що сучасне адміністративно-правове забезпечення зі стандартизації у сфері оборони зарубіжних країн, НАТО та ЄС є головним фактором створення та функціонування систем стандартизації у сфері оборони й безпосередньо позначається на захисті суверенітету, територіальної цілісності та безпеки, захищеності суспільства й держав, які входять до міжнародних та регіональних оборонних організацій, від внутрішніх і зовнішніх загроз;

- висвітлено особливості стандартизації у сфері оборони, що полягають у нормативному упорядкуванні під час створення, розвитку та утримання виробничих потужностей оборонно-промислового комплексу, а також здійсненні всіх видів діяльності військових формувань України, забезпечення їх сучасними видами зброї, техніки, майна, іншими предметами постачання, за умов економії всіх видів матеріальних ресурсів;

- запропоновано класифікацію суб'єктів адміністративно-правового регулювання стандартизації у сфері оборони з поділом їх на окремі групи відповідно до законодавчих повноважень;

- обґрунтовано, що нормативно-правовий акт зі стандартизації у сфері оборони є письмовим документом, виданим у встановленому порядку компетентним органом держави, який регламентує діяльність організацій та установ усіх форм власності та громадських об'єднань, задіяних у роботу зі стандартизації у сфері оборони;

- запропоновано шляхи підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони є: закріплення на законодавчому рівні як правовій платформі нормоутворення адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони; забезпечення відповідності загальним правилам та вимогам, просування оборонної

продукції на нові ринки за допомогою зниження витрат для виходу на ці ринки та підвищення конкурентоспроможності для національних виробників; комплексний характер адміністративно-правового регулятивного впливу на управління за пріоритетними напрямками стандартизації у сфері оборони, із забезпеченням системності, повноти й достатності такого регулювання; вдосконалення адміністративно-правових норм, що регулюють порядок розробки й застосування документів із стандартизації; гармонізація нормативно-правової бази зі стандартизації у сфері оборони України з нормативно-правовими базами ЄС та НАТО, а також уніфікація військової термінології;

*удосконалено:*

– визначення поняття «адміністративно-правовий механізм стандартизації у сфері оборони» як сукупності юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується адміністративно-правовий вплив через адміністративно-правові норми на суспільні відносини у процесі реалізації функцій стандартизації у сфері оборони, до яких віднесено: принципи адміністративного права стандартизації у сфері оборони; адміністративно-правові норми стандартизації у сфері оборони; акти офіційного тлумачення адміністративно-правових норм стандартизації у сфері оборони; акти застосування адміністративно-правових норм у практиці стандартизації у сфері оборони; адміністративно-правові відносини, що склалися в системі стандартизації у сфері оборони;

– пропозиції щодо підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони, зокрема: закріплення на законодавчому рівні як правовій платформі нормоутворення адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони; забезпечення відповідності загальним правилам та вимогам, просування оборонної продукції на нові ринки за допомогою зниження витрат для виходу на ці ринки та підвищення конкурентоспроможності для національних виробників; комплексний характер адміністративно-правового регулятивного впливу на управління за пріоритетними напрямками стандартизації у сфері оборони, із забезпеченням системності, повноти й достатності такого регулювання; вдосконалення адміністративно-правових норм, що регулюють порядок розробки й застосування документів із стандартизації; гармонізація нормативно-правової бази зі стандартизації у сфері оборони України з нормативно-правовими базами ЄС та НАТО, а також уніфікація військової термінології;

– перспективну побудову адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони та її елементів, до яких належать: наявність національного органу стандартизації у сфері оборони (НОСО); наявність нормативно-правових актів, які регулюють питання стандартизації у сфері оборони; наявність адміністративно-правових норм та адміністративно-правових відносин суб'єктів стандартизації у сфері оборони; наявність кваліфікованого персоналу;

– адміністративно-правову відповідальність за порушення в застосуванні стандартизації у сфері оборони щодо: змісту понять; шляхів формування адміністративно-правових засад стандартизації у сфері оборони; конкретної відповідальності суб'єктів стандартизації у сфері оборони; удосконалення правових положень, що забезпечують відповідність об'єктів стандартизації у сфері оборони своєму призначенню, та ін.;

*дістали подальший розвиток:*

– підходи щодо розуміння сутності адміністративно-правових норм стандартизації у сфері оборони як системи правил, положень, вимог, технічних нормативів, викладених у нормативно-правових актах адміністративного законодавства держави;

– пропозиції щодо впровадження правових вимог міжнародних та регіональних оборонних організацій, пов'язаних зі стандартизацією у сфері оборони;

– напрацювання щодо впорядкування всіх складових структур адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони, що мають перебувати у взаємозв'язку і співвідпорядкованості й виконувати певні управлінські функції.

**Практичне значення одержаних результатів** дисертації полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема в:

*правотворчості* – висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані для підготовки й уточнення низки законодавчих та підзаконних актів з питань адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони України (довідка про впровадження від 14 червня 2018 року № 191/844);

*правозастосовній діяльності* – використання одержаних результатів дозволить покращити адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони України (довідка про впровадження від 14 червня 2018 року № 191/843);

*навчальному процесі* – матеріали дисертації впроваджено в навчальний процес Навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом (акт впровадження від 04 вересня 2018 № 34/23).

**Особистий внесок здобувача.** Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені в роботі положення, які виносяться на захист, розроблені ним особисто. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікацій здобувачем не використовувалися. Власні теоретичні розробки здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях становлять більше 50 %.

**Апробація результатів дисертації.** Підсумки опрацювання проблеми загалом, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені дисертантом на міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи» (Київ, 25 травня 2018 р.); «Інфраструктура якості: перспективи та тенденції



розвитку» (Київ, 06 червня 2018 р.); «Тридцять економіко-правові дискусії». (Львів, 1 жовтня 2018 р.); «Тридцять перші економіко-правові дискусії» (Львів, 31 жовтня 2018 р.).

**Публікації.** Основні положення дисертації викладено у 15 наукових публікаціях, із яких: п'ять – статті у наукових фахових юридичних виданнях України та у міжнародному юридичному виданні, чотири – тези доповідей, виданих за результатами проведення науково-практичних конференцій та круглих столів, та шість – статті у науково-технічних фахових виданнях України.

**Структура роботи** відповідає предмету, меті, завданням та методології дослідження й дає можливість детально розкрити тему. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел до кожного розділу (I розділ налічує 124 найменування; II розділ – 134; III розділу – 95 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінки, із яких основний текст – 186 сторінок.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи, подано інформацію про їх взаємозв'язок із науковими темами та апробацію основних положень, описано загальну структуру та обсяг дисертації, подано інформацію про публікації за темою роботи.

**Розділ 1 «Теоретико-правові засади адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони»** містить три підрозділи, у яких досліджується правова природа стандартизації у сфері оборони як об'єкта адміністративно-правового забезпечення у сфері оборони України.

У підрозділі 1.1 *«Сутність та ознаки системи стандартизації у сфері оборони як предмета адміністративно-правового забезпечення»* визначено сутність та ознаки системи стандартизації у сфері оборони як предмета адміністративно-правового забезпечення, розглянуто сутнісні характеристики стандартизації у сфері оборони, зокрема, їх поняття, мету адміністративно-правового забезпечення в цій галузі в контексті сучасних правових реалій.

Установлено, що адміністративно-правові норми стандартизації у сфері оборони – це система правил, положень, вимог, технічних нормативів, викладених у нормативно-правових актах адміністративного законодавства держави.

У підрозділі 1.2 *«Поняття адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони»* проведено порівняльний аналіз таких понять як «правове забезпечення стандартизації»; «адміністративно-правове

забезпечення в галузі стандартизації» та «адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони».

Визначено, що правове забезпечення стандартизації є однією із функцій державної системи управління якістю продукції. Удосконалення правової основи стандартизації є неодмінною умовою для успішного розв'язання важливих соціально-економічних завдань та завдань оборони країни.

Визначено, що поняття «адміністративно-правове забезпечення у галузі стандартизації» означає цілеспрямований та упорядкувальний вплив держави з використанням адміністративно-правових методів, орієнтованих на забезпечення безпеки та якості продукції, процесів та послуг, на суспільні відносини, що виникають під час розроблення, прийняття та виконання вимог стандартів, підтвердження відповідності об'єктів установленим вимогам нормативних документів для забезпечення оптимальної конкуренції продукції на міжнародному ринку та раціонального використання природних ресурсів.

Доведено, що розглядаючи питання адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони, слід брати до уваги те, що роль права не вичерпується самим лише встановленням і закріпленням технічних вимог до об'єктів стандартизації.

На основі аналізу теоретичних підходів учених до розуміння сутності поняття «адміністративно-правове забезпечення» сформульовано авторське визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони», під яким запропоновано розуміти врегульовану нормами адміністративного права діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на створення умов для здійснення стандартизації, а також систему правових гарантій здійснення стандартизації, яка за допомогою правових засобів впливає на створення оборонної продукції, розвиток та утримання виробничих потужностей оборонно-промислового комплексу, а також на здійснення всіх видів діяльності військових формувань України в мирний час та в особливий період.

*У підрозділі 1.3 «Історико-правові аспекти розвитку адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони» здійснено історичний екскурс у створення та формування загальних засад адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони і здійснено історичний аналіз основних нормативно-правових актів у вказаній сфері.*

Визначено, що адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони згадувалося вже понад тисячу років тому в Уставі князя київського Володимира як першому адміністративно-правовому акті, що забезпечував зародження окремих положень адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони. Також визначено, що розвиток національної стандартизації у сфері оборони та її адміністративно-правового забезпечення триває й дотепер і буде тривати доти, доки буде існувати держава Україна.

**Розділ 2 «Адміністративно-правовий механізм стандартизації у сфері оборони»** складається із трьох підрозділів і присвячений дослідженню, обґрунтуванню та наданню визначення адміністративно-правового механізму стандартизації у сфері оборони та його елементам, адміністративно-правовому статусу суб'єктів стандартизації у сфері оборони та створенню моделі класифікації суб'єктів стандартизації у сфері оборони.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та елементи адміністративно-правового механізму стандартизації у сфері оборони»* досліджено й надано визначення адміністративно-правового механізму стандартизації у сфері оборони та його елементам.

Встановлено, що елементами структури адміністративно-правового механізму стандартизації у сфері оборони є: принципи адміністративного права стандартизації у сфері оборони; адміністративно-правові норми стандартизації у сфері оборони; акти офіційного тлумачення адміністративно-правових норм стандартизації у сфері оборони: акти застосування адміністративно-правових норм у практиці стандартизації у сфері оборони; адміністративно-правові відносини, що існують у системі стандартизації у сфері оборони.

Виявлено, що поняття «правовий механізм» як основний елемент адміністративно-правового механізму стандартизації у сфері оборони можна визначити як сукупність правових норм, правових відносин і юридичних актів, що мають правовий вплив, і які існують у вигляді активної, єдиної системи, елементи якої набувають нових характеристик у результаті своєї взаємодії. Поняття адміністративно-правового механізму стандартизації у сфері оборони можна визначити як сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується адміністративно-правовий вплив на суспільні відносини в процесі реалізації функцій стандартизації у сфері оборони.

У підрозділі 2.2 *«Адміністративно-правовий статус та класифікація суб'єктів стандартизації у сфері оборони»* охарактеризовано правовий статус суб'єктів стандартизації у сфері оборони й запропоновано відповідну класифікацію суб'єктів стандартизації у сфері оборони.

Встановлено, що поняття «адміністративно-правовий статус» становить комплекс визначених суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права, ознакою якого є набуття особою адміністративно-правового статусу, а також наявність у нього конкретних суб'єктивних прав і обов'язків стосовно адміністративних правовідносин.

Суб'єктами стандартизації у сфері оборони України виступають такі: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації; національний орган стандартизації; технічні комітети стандартизації; підприємства, установи та організації, що здійснюють стандартизацію.

Зазначено, що адміністративно-правовим статусом суб'єктів стандартизації у сфері оборони є комплекс прав та обов'язків, визначуваних на нормативно-правовому рівні з метою створення умов для виконання зазначеними суб'єктами функцій і завдань зі стандартизації у сфері оборони держави, а також їхня юридична відповідальність, пов'язана із зазначеним комплексом.

Встановлено, що класифікація суб'єктів стандартизації у сфері оборони є логічним процесом розподілу суб'єктів стандартизації у сфері оборони на окремі групи або ступені (статус суб'єкта стандартизації, повноваження суб'єкта стандартизації за рівнем стандартизації) від вищих до нижчих залежно від загальних ознак.

Доведено, що будь-якого з наявних критеріїв недостатньо для класифікації суб'єктів стандартизації у сфері оборони. Комплексна систематика зазначених суб'єктів можлива лише на основі застосування кількох методів щодо їхнього розподілу, тобто це може бути класифікація за рівнем стандартизації (національна чи відомча), класифікація за об'єктами стандартизації та суб'єктами стандартизації, за сферою застосування тощо.

У підрозділі 2.3 «Удосконалення адміністративно-правової відповідальності за порушення під час застосування стандартизації у сфері оборони» досліджено механізм удосконалення адміністративно-правової відповідальності за порушення під час застосування стандартизації у сфері оборони й запропоновано конкретні пропозиції з зазначеного питання.

Встановлено, що під адміністративною відповідальністю за правопорушення при застосуванні стандартизації у сфері оборони треба розуміти передбачене нормами права реагування держави й застосування до осіб, які їх вчинили, адміністративних покарань у порядку, визначеному нормами законодавства. Положення щодо адміністративно-правової відповідальності за порушення під час застосування стандартизації взагалі та стандартизації у сфері оборони потребують певного вдосконалення, як щодо змісту понять, шляхів формування адміністративно-правових засад стандартизації, а також конкретної відповідальності суб'єктів стандартизації у сфері оборони.

Доведено, що вдосконалення адміністративно-правової відповідальності за порушення під час застосування стандартизації у сфері оборони – це процес поліпшення та поступових змін щодо правової відповідальності, регламентованої нормами адміністративного права відносно суб'єктів стандартизації у сфері оборони.

**Розділ 3 «Напрями оптимізації адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони»** складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони, його імплементації у вітчизняне законодавство, а також вивченню та розробленню шляхів

підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони.

У підрозділі 3.1 «Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони та його імплементація у вітчизняне законодавство» досліджено адміністративно-правове забезпечення системи стандартизації у сфері оборони НАТО, Європейського Оборонного агентства ЄС, а також провідних країн-членів НАТО та країн-членів Європейського оборонного агентства ЄС, таких як: Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії, Французької Республіки, Республіки Польща, Чеської Республіки, Словацької Республіки, Республіки Хорватія.

Встановлено, що для можливості інтеграції в НАТО на правах рівного партнерства Україна потребує впровадження позитивного досвіду Альянсу з адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони, що дасть можливість ефективно розробляти й реалізувати концепції, доктрини, процедури та проекти для досягнення й підтримання функціональної сумісності, а також для оптимізації, використання ресурсів з оперативною, технічною й адміністративною метою. Сучасне адміністративно-правове забезпечення зі стандартизації у сфері оборони зарубіжних країн, НАТО та ЄС є головним чинником створення та функціонування систем стандартизації у сфері оборони й безпосередньо впливає на захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки, захищеність суспільства та держав, що входять до міжнародних та регіональних оборонних організацій, від внутрішніх і зовнішніх загроз.

У підрозділі 3.2 «Шляхи підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони» досліджено шляхи підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони на прикладі міжнародних та регіональних оборонних організацій.

Визначено, що ефективність адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони визначається результатами підвищення обороноздатності держави та величиною економічного ефекту від зазначеної діяльності, що ґрунтується на таких показниках ефективності як оцінювання запроваджених нових технологій, послуг, процедур та процесів, що коригуються відповідно до отриманих даних щодо ефективності та результату.

Запропоновано шляхи підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення, які повинні здійснюватися за низкою напрямів: удосконалення організаційної структури національної системи стандартизації у сфері оборони зі значно оновленим багатосуб'єктним складом; оновлення регламентної моделі управління стандартизацією у сфері оборони, яка передбачала б постійне удосконалення ефективності адміністративно-правового забезпечення на основі законодавства ЄС і НАТО та встановлювала порядок здійснення діяльності керівних структур стандартизації у сфері

оборони; закріплення на законодавчому рівні як правовій платформі нормоутворення адміністративно-правового забезпечення стандартизацією у сфері оборони.

Визначено, що ефективне функціонування національної системи стандартизації у сфері оборони має бути забезпечено цілеспрямованим проведенням державою військово-технічної політики, яка становить структурну перебудову оборонно-промислового комплексу, та політики формування оборонного замовлення, науково-технічної й фінансово-інвестиційної політики, здійсненням військово-технічного співробітництва.

## ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні за допомогою комплексного аналізу теоретичних положень, законодавства України та практики його реалізації запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в необхідності ефективного вдосконалення адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони на основі провідного зарубіжного досвіду, чому сприяли загальнонаукові методи дослідження, за допомогою яких отримано достовірні результати. Адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони є неодмінним атрибутом функції держави, пов'язаним з інтеграцією країни в європейський правовий простір. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети. Основними з них є такі:

1. Запропоновано створення системи адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони, яка повинна мати такі ознаки, притаманні виключно цій системі: наявність національного органу стандартизації у сфері оборони (НОСО); наявність нормативно-правових актів, які регулюють питання стандартизації у сфері оборони; наявність адміністративно-правових норм та адміністративно-правових відносин суб'єктів стандартизації у сфері оборони; наявність науково-кадрового потенціалу.

2. Визначено, що нормативно-правовий акт зі стандартизації у сфері оборони – це письмовий документ, виданий у встановленому порядку компетентним органом держави, якій регламентує діяльність організацій та установ усіх форм власності та громадських об'єднань, залучених до робіт зі стандартизації у сфері оборони.

3. Відзначено, що адміністративно-правові норми стандартизації у сфері оборони визначаються як система правил, положень, вимог, технічних нормативів, викладених у нормативно-правових актах адміністративного законодавства держави.

4. Сформульовано особливості стандартизації у сфері оборони: військові стандарти поділяються на оперативні, адміністративні та матеріальні, а ті, у свою чергу, на комплекси та групи стандартів. Тобто

група стандартів може утворювати комплекс стандартів. У національній, так само, як і у світовій, практиці оперативну та адміністративну стандартизацію об'єднують під терміном «військова стандартизація»; оперативна стандартизація – складова частина військової стандартизації, об'єктами стандартизації якої є процеси й процедури управління військами (силами), дії (взаємодії) військових підрозділів із забезпечення та ведення бойових дій, пошуково-рятувальних операцій тощо; адміністративна стандартизація – це складова частина військової стандартизації, об'єктами якої виступають військова термінологія, системи документації, інші положення та норми, що не увійшли до оперативної та матеріальної стандартизації; у системі стандартизації у сфері оборони існує окрема категорія – матеріальна стандартизація, яка становить складову частину військової стандартизації, об'єктами якої є предмети постачання; стандартизація військової техніки – діяльність, спрямована на досягнення оптимального ступеня упорядкування під час вирішення завдань із розроблення, виробництва, реалізації, експлуатації, ремонту, зберігання, транспортування та утилізації військової техніки; стандартизація у сфері оборони – нормативне упорядкування під час створення, розвитку та утримання виробничих потужностей оборонно-промислового комплексу мобілізаційного призначення, а також здійснення всіх видів діяльності військових формувань, забезпечення їх сучасними видами зброї, техніки, майна, інших предметів постачання, за умов економії всіх видів матеріальних ресурсів.

5. Сучасне адміністративно-правове забезпечення зі стандартизації у сфері оборони зарубіжних країн, НАТО та ЄС є головним чинником створення та функціонування систем стандартизації у сфері оборони й безпосередньо впливає на захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки, захищеність суспільства і держав, що входять до міжнародних та регіональних оборонних організацій, від внутрішніх і зовнішніх загроз.

6. Наведено визначення поняття «адміністративно-правовий механізм стандартизації у сфері оборони» через такі елементи його структури: принципи адміністративного права стандартизації у сфері оборони; адміністративно-правові норми стандартизації у сфері оборони; акти офіційного тлумачення адміністративно-правових норм стандартизації у сфері оборони; акти застосування адміністративно-правових норм у практиці стандартизації у сфері оборони; адміністративно-правові відносини, наявні в системі стандартизації у сфері оборони. Поняття «адміністративно-правовий механізм стандартизації у сфері оборони» можна визначити як сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується адміністративно-правовий вплив через адміністративно-правові норми на суспільні відносини у процесі реалізації функцій стандартизації у сфері оборони.

7. Запропоновано класифікацію суб'єктів адміністративно-правового регулювання стандартизації у сфері оборони з поділом їх на окремі групи

відповідно до законодавчих повноважень: до першої групи належать суб'єкти адміністративно-правового регулювання стандартизації у сфері оборони – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Національний орган стандартизації. До другої групи належать суб'єкти адміністративно-правового регулювання стандартизації у сфері оборони, а саме: технічні комітети стандартизації та підприємства, установи та організації, що здійснюють стандартизацію у сфері оборони.

8. Запропоновано вдосконалення адміністративно-правової відповідальності за порушення норм права під час застосування стандартизації у сфері оборони, а саме: змісту понять; формування адміністративно-правових засад стандартизації у сфері оборони; конкретної відповідальності суб'єктів стандартизації у сфері оборони; удосконалення правових положень, що забезпечують відповідність об'єктів стандартизації своєму призначенню, та їхню безпечність для життя, здоров'я, майна людей, збереження тварин, рослин, охорони навколишнього середовища та обороноздатності держави, що створюють умови для раціонального використання всіх видів національних ресурсів, сприяють усуненню технічних бар'єрів у торгівлі та підвищенню конкурентоспроможності продукції до рівня розвитку науки, техніки і технологій та розвитку міжнародного економічного, наукового і військово-технічного співробітництва.

9. Наголошено, що шляхами підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони України є: закріплення на законодавчому рівні як правовій платформі нормоутворення адміністративно-правового забезпечення стандартизацією у сфері оборони; забезпечення відповідності загальним правилам та вимогам, просування оборонної продукції на нові ринки за допомогою зниження витрат для виходу на ці ринки та підвищення конкурентоспроможності для національних виробників; комплексний характер адміністративно-правового забезпечення на управління з пріоритетних напрямів стандартизації у сфері оборони, із забезпеченням системності, повноти й достатності такого забезпечення; удосконалення адміністративно-правових норм, що регламентують порядок розроблення та застосування документів зі стандартизації; гармонізація нормативно-правової бази зі стандартизації у сфері оборони України з нормативно-правовими базами ЄС та НАТО, а також уніфікація військової термінології.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

*Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації*

1. Подойніцин В. М. Перспективні напрями адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони. *Наука і правоохорона*. 2017. Вип. 4 (38). С. 83–89.

2. Подойніцин В. М., Яфонкін А. О. Поняття адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони. *Міжнародний юридичний вісник*:



*актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5 (8–9). С. 51–59. 0,60 д. а. (особистий внесок автора 0,50 д. а.).

3. Подойніцин В. М. Адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони: історичні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1–2 (10–11). С. 149–155.

4. Подойніцин В. М. Адміністративно-правова класифікація суб'єкти стандартизації у сфері оборони. *Наука і правоохорона*. 2018. Вип. 1 (39). С. 185–191.

5. Подойніцин В. М. Адміністративно-правовий статус суб'єктів стандартизації в сфері оборони. *Закон и жизнь (Legea și viața)* (Республіка Молдова). 2019. № 1/2 (325). С. 97–101.

*Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації*

6. Подойніцин В. М. Історичні аспекти адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони: *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*: збірка наукових праць з нагоди відзначення Дня науки – 2018 в Україні (Київ, 3 серпня 2018 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2018. С. 143–146.

7. Подойніцин В. М. Поняття адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони. *Інфраструктура якості: перспективи та тенденції розвитку*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6 червня 2018 р.). Київ: ДП «УкрНДНЦ». С. 20–21.

8. Подойніцин В. М. Правове забезпечення стандартизації у сфері оборони НАТО та його впровадження у вітчизняне законодавство. *Тридцять економіко-правові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 1 жовтня 2018 р.). Львів, 2018. С. 101–103.

9. Подойніцин В. М. Питання підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони. *Тридцять перші економіко-правові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 31 жовтня 2018 р.). Львів, 2018. С. 157–158.

*Статті, які додатково відображають наукові результати дисертації*

10. Подойніцин В., Ткаченко В., Погребецька Н. Досягнення, проблеми та перспективи перегляду міждержавних стандартів. *Водний транспорт*. Збірник наукових праць Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. 2011. Вип. 12. С. 156–160. 0,28 д. а. (особистий внесок автора 0,10 д. а.).

11. Подойніцин В., Ткаченко В., Погребецька Н. Проблеми перегляду міждержавних стандартів. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. 2012. № 2. С. 12–18. 0,30 д. а. (особистий внесок автора 0,10 д. а.).

12. Подойніцин В., Ткаченко В. Національна система стандартизації у сфері оборони. Проблеми та перспективи розвитку. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. 2012. № 5. С. 3–10. 0,45 д. а. (особистий внесок автора 0,20 д. а.).

13. Подойніцин В. Сучасний стан робіт зі стандартизації озброєння та військової техніки в Україні. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. 2013. № 6. С. 12–14.

14. Подойніцин В., Погребецька Н. Основні напрями реформування та розвитку національної стандартизації у сфері озброєння та військової техніки. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. 2014. № 3. С. 14–16. 0,30 д. а. (особистий внесок автора 0,25 д. а.).

15. Подойніцин В. Якість бронезилетів вітчизняного виробництва. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. Київ. 2015. № 1. С. 32–33.

## АНОТАЦІЯ

**Подойніцин В. М. Адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони.** – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України, Київ, 2019.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних і практичних питань адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони на сучасному етапі державотворення. Узагальнено наявні наукові підходи й практику застосування національного та міжнародного законодавства з метою визначення сутності, змісту, особливостей та перспектив адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони України. Досліджено теоретичні основи сучасного адміністративно-правового забезпечення зі стандартизації у сфері оборони України, а також країн-членів Альянсу та ЄС. Обґрунтовано необхідність створення системи адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони з ознаками, притаманними винятково цієї системи.

Сформульовано визначення «адміністративно-правове забезпечення стандартизації у сфері оборони» для врегульованої нормами адміністративного права діяльності уповноважених суб'єктів, спрямованої на створення умов здійснення стандартизації, а також системи правових гарантій здійснення стандартизації, що за допомогою правових засобів впливає на створення оборонної продукції, розвиток та утримання виробничих потужностей оборонно-промислового комплексу, а також на здійснення всіх видів діяльності військових формувань України в мирний час та в особливий період.

**Ключові слова:** стандартизація у сфері оборони, адміністративно-правове забезпечення, стандартизація НАТО, військовий стандарт, удосконалення стандартизації у сфері оборони, Європейське оборонне агентство.

## АННОТАЦИЯ

**Подойницын В. М. Административно-правовое обеспечение стандартизации в сфере обороны.** – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право; информационное право». – Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины, Киев, 2019.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических вопросов административно-правового обеспечения стандартизации в сфере обороны на современном этапе создания государства. Обобщены имеющиеся научные подходы и практика применения национального и международного законодательства с целью определения сущности, содержания, особенностей и перспектив административно-правового обеспечения стандартизации в сфере обороны Украины. Исследованы теоретические основы современного административно-правового обеспечения стандартизации в сфере обороны Украины, а также стран-членов Альянса и ЕС. Обоснована необходимость создания системы административно-правового обеспечения стандартизации в сфере обороны с признаками, присущими исключительно этой системе.

Сформулировано определение «административно-правовое обеспечение стандартизации в сфере обороны» для урегулированной нормами административного права деятельности уполномоченных субъектов, направленной на создание условий осуществления стандартизации, а также системы правовых гарантий осуществления стандартизации, которая с помощью правовых средств влияет на создание оборонной продукции, развитие и содержание производственных мощностей оборонно-промышленного комплекса, в том числе и на осуществление всех видов деятельности военных формирований Украины, как в мирное время, так и в особый период.

**Ключевые слова:** стандартизация в сфере обороны, административно-правовое обеспечение, стандартизация НАТО, военный стандарт, совершенствование стандартизации в сфере обороны, Европейское оборонное агентство.

## SUMMARY

**Podoynitsyn V. M. Administrative and Legal Provision of Standardization in the Field of Defense.** – *Qualification Research as the Manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law. Speciality 12.00.07 «Administrative law and processes; financial law; information law». – State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, 2019.

This thesis is devoted to the study of theoretical and practical issues of administrative and legal support of standardization in the field of defense at the present stage of state foundation. The available scientific approaches and practice of an application of national and international legislation are summarized to determine the essence, content, features and prospects of administrative and legal support of standardization in the field of defense of Ukraine. Theoretical foundations of modern administrative and legal support of standardization in the field of defense of Ukraine, as well as member countries of the Alliance and the EU, are investigated. The necessity of creating a system of administrative and legal support of standardization in the field of defense with signs unique to this system has been substantiated.

The necessity of creating a system of an administrative and legal support for standardization in the field of defense with the features inherent exclusively for this system is grounded by: 1) the existence of a national standardization body in the field of defense; 2) the presence of normative legal acts regulating the issues of standardization in the field of defense; 3) availability of administrative and legal norms and administrative-legal relations of subjects of standardization in the field of defense; 4) availability of qualified staff.

The definition of «administrative and legal support of standardization in the field of defense» is formulated as the activity of authorized entities regulated by the norms of administrative law, aimed at creation of conditions for the implementation of standardization, as well as a system of legal guarantees for the implementation of standardization that influences the creation of defense products, development and the maintenance of production capacities of the military-industrial complex, as well as the implementation of all types of military activities formations of Ukraine both in peacetime and in a special period.

The definition of «administrative and legal framework for standardization in the field of defense» in Ukraine, as a set of legal means by which provided administrative and legal influence through administrative and legal rules on public relations in the process of implementing the functions of standardization in defense is formulated.

It is emphasized that the ways of an increasing of the efficiency of administrative and legal provision of standardization in the field of defense of Ukraine are: 1) to consolidate at the legislative level as a legal platform the norm-setting of the administrative-legal provision of standardization in the field of defense; 2) compliance with general rules and requirements, promotion of defense products to new markets by reducing costs for entry into these markets and increasing competitiveness for national producers; 3) the complex nature of the administrative-legal regulatory influence on management in the priority directions of standardization in the field of defense, insurance of the systematization, completeness and adequacy of such regulation; 4) improvement of administrative and legal norms governing the development and application of standardization documents; 5) harmonization of the normative-legal basis on standardization in the

field of defense of Ukraine with legal and regulatory bases of the EU and NATO, as well as the unification of military terminology.

The definition of the effectiveness of the administrative and legal provision of standardization in the field of defense for the state, its economy and national security has been improved, which include: 1) the improvement of the organizational structure of the national defense system standardization system with a significantly updated multilevel structure; 2) updating of the regulated model of standardization management in the field of defense, which would provide for continuous improvement of the effectiveness of administrative and legal support on the basis of EU and NATO legislation and establish the order of the activities of the governing bodies of standardization in the field of defense; 3) consolidation at the legislative level, as a legal platform for the establishment of norms for the administrative and legal provision of standardization in the field of defense.

Administrative and legal responsibility for violations of the application of standardization in the field of defense is improved, particularly: 1) the content of concepts; 2) ways of forming the administrative and legal basis of standardization in the field of defense; 3) specific responsibility of the subjects of standardization in the field of defense; 4) improvement of legal provisions that ensure the conformity of the objects of standardization in the field of defense to its purpose, etc.

**Key words:** defense standardization, administrative and legal support, NATO standardization, military standard, improvement of defense standardization, European Defense Agency.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.  
Підписано до друку 31.04.2019. Замовлення 569.

*Надруковано в «МП Леся».*  
*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру*  
*суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.*

«МП Леся»  
03148, Київ, а/с 115.  
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26  
E-mail: lesya3000@ukr.net